

Cerkev in politika v novih razmerah

V članku *Konec nekega obdobja* sem dovolj jasno, pregledno in utemeljeno napovedal, da se zanesljivo končujejo petinštiridesetletna razmerja med katoliško cerkvijo in državo v Sloveniji (Teorija in praksa, let. XXVII, št. 3–4/1990). Takrat še niso bile opravljene aprilске skupščinske volitve, a je vendarle bilo dovolj pomenljivih znakov prihajajočih družbenih sprememb, ki so vključevali tudi razmerja med cerkvijo in politiko. V svoji analizi sem posebej opozoril, da se je proces vračanja cerkve na javno, tudi politično prizorišče, pričel v Sloveniji vsaj od začetka 1988. leta – s sicer skromnimi, zadržanimi in počasnimi koraki, a vendarle vztrajno in dovolj samozavestno. Že takrat sem bil mnenja, da je to »vračanje« cerkve v javno življenje normalno dogajanje, neodtujljivi sestavni del demokrati-zacije. Demokratični družbenopolitični sistem namreč ne more zadrževati oziroma ohranjati cerkve kot izvensistemske ustanove, kot je to veljalo prejšnja desetletja. Poskusil sem utemeljiti svojo domnevo o tem, da cerkev v novih razmerah ne bo podpirala oziroma da bo »skrajno zadržana do morebitnih pobud, ki bi nastale v znamenju zahtev po desekularizaciji javnih ustanov in uradne socialnopolitične organizacije slovenske družbe«. Bil sem mnenja, da bosta v prihodnosti v tem pogledu na preizkušnji dve temeljni vprašanji. Kot prvo sem navedel *šolsko vprašanje* oziroma »izid napovedanih procesov dezideologizacije zlasti osnovnih in srednjih šol, pa tudi univerz«. Kot drugo pa sem omenjal *versko zakonodajo* oziroma novo pravno ureditev statusa verskih organizacij in pravic, ki izhajajo iz moderno, neideološko pojmovane verske svobode.

Zdaj, ob koncu leta 1990, je naša sociološka evidenca o dogajanjih po aprilskih volitvah popolnejša in preglednost razmer mnogo jasnejša tudi v pogledu razmerij med cerkvijo in politiko. Cerkev je vsekakor že umeščena v samo središče dogajanj, kar je mnoge opazovalce presenetilo. Nekateri so izrecno izrazili ob tovrstnih spremembah nezadovoljstvo in izrekli bojazen, da bi lahko prišlo do obnove predvojnega klerikalizma, do (posredne ali neposredne) politične vladavine cerkve, njenih ustanov in duhovščine, do obnove nekakšne cerkvene države, do teokracije. Po njihovem mnenju bi cerkev morala, tako pravijo, tudi poslej ostati zunaj politike, saj bi bil v nasprotnem primeru v temelju ogrožen laični, posvetni značaj slovenske družbe in bi bilo kršeno eno od temeljnih načel sodobne države – njena ločenost od cerkve, z vsemi posledicami za državljanske pravice in svoboščine. Cerkveni predstavniki javno in odločno zavračajo očitke o namerah cerkve po obnovi njene politične vladavine, hkrati pa zahtevajo, da ima, tako kot drugod po svetu, pravico do izrekanja javne besede tudi o političnih dogajanjih – seveda na svojo odgovornost.

Tako kot se bodisi javno bodisi zasebno pojavljajo ta in podobna vprašanja (šola in verouk, pouk o verah, cerkveno premoženje, verske oddaje na televiziji,

vklučitev teološke fakultete v Univerzo itn.), vsekakor zahtevajo tudi javna razjasnjevanja, seveda pa tudi izostritev vseh tistih kriterijev, ki v sodobni, t. i. postindustrijski ali informacijski družbi veljajo za določanje obsega verske svobode in s tem za razmerje med cerkvijo in politiko. Vse to pa je, vsaj v naših razmerah, poleg primerjanja z razmerami v drugih deželah, povezano tudi z natančnim prepoznavanjem vsega, kar se je dogajalo pri nas po letu 1945.

I

Za razumevanje sedanjosti in prihodnosti je nujno še enkrat prepoznati ključne sestavine dolgo veljavne verske politike, ki je tudi pri nas imela v osnovi – kljub razlikam – vendarle iste značilnosti, kot jih je imelo ravnanje partijske države v vseh realsocialističnih družbah:

1. Sistem enopartijske vladavine je v najboljšem primeru toleriral (trpel, prenašal) obstoj različnih verskih organizacij in skupnosti. Partijska država se iz različnih razlogov ni odločala za popolno prepoved njihovega formalnega obstoja in delovanja (razen v Albaniji). Vendar je sistem vzpostavil veliko število pravnih mehanizmov za omejevanje delovanja, katerih cilj je bil tudi družbena marginalizacija verskih organizacij. Izrazito ideološko razumljen koncept svobode verskega delovanja je to svobodo omejeval v bistvu le na človekovo notranje prepričanje ter na versko obredno dejavnost znotraj cerkvenih stavb. Za enopartijski sistem je bila namreč sistemsko nesprejemljiva vsaka organizacija, ki ni bila pod njegovim nadzorom oz. ni bila izrecno dovoljena. Velike cerkve (katoliška, pravoslavna, protestantska, islamska) zato niso bile le zunajsistemske ustanove, marveč so vedno predstavljale pomemben in vpliven del družbe, ki ga sistem kljub naporom ni mogel neposredno nadzorovati niti vplivati na njegovo notranjo strukturo in še posebej ne na cerkveni nauk. Katoliška cerkev je bila za sistem še poseben izziv vsled tega, ker je bila mednarodna, svetovna organizacija z njenim hierarhičnim središčem zunaj države, na katerega še posebej ni bilo mogoče vplivati. Lahko rečemo, da je obstoj tako velikih cerkva predstavljal za fundamentalistično razlago marksizma pravzaprav stanje še nedokončane revolucije. In prav iz tega so izhajala številna postopanja partijsko-državne uprave, katerih cilj je bil dovršitev te revolucije.

2. Monopolni, avantgardni politični (komunistični) stranki, ki je ves čas vztrajala na absolutnem monopolu glede družbenega odločanja, je bilo potrebno že od samega začetka prevzema oblasti, še posebej pa v nadaljnjem razvoju, opravičevanje lastnih neuspehov oziroma težav pri graditvi nove družbe, kot so to običajno rekli. In prav zato so cerkve dostikrat igrale vlogo tako imenovanega »grešnega kozla«, ki so mu pripisovali odgovornost in krivdo za neuspehe. Sistem je namreč moral brezpogojno ustvariti zunaj samega sebe osebek odgovornosti za neuspehe, kajti v nasprotnem primeru bi bila lahko v očeh prebivalstva vprašljiva avantgardnost komunistične stranke, še zlasti pa njenega najožjega vodstva. Kot je to splošno znano, je ves čas to vlogo prevzemal tako imenovani »razredni sovražnik«. In vedno je bilo zaželjeno, da bi bil ta sovražnik kar najbolj neopredeljen, imaginaren. Odtod so bile v rabi znane besedne zveze: nacionalizem, tehnokracija, protikomunizem, protisocializem, protirevolucija in podobno. Pa vendar so v določenih obdobjih »borbe proti sovražnikom socializma« pripisovali odgovornost za lastne napake, bodisi cerkvam in duhovščini neposredno, ali pa so uporabljali priljubljene besedne zveze o klerikalizmu, klerofašizmu ali kleronacionalizmu. Razumljivo je, da so taka označevanja povzročala nove omejitve in nasilja nad verskimi organizacijami in ustanovami.

3. Prav v primeru Slovenije in Hrvaške so sistemsko proizvedene besedne zveze in ideološke prikazni o nevarnosti klerikalizma in kleronacionalizma igrale

posebno vlogo. Če namreč gledamo na stvar neprizadeto, je šlo v tem primeru za najbolj občutljivo točko sistema enopartijske vladavine: za tekmovalnost na političnem področju, za ogrožanje političnega monopola. Enostranski monopol ne vključuje le monopola ene same politične organizacije in politične ideologije, ki jo proizvajajo in uresničujejo od zgoraj navzdol, iz nezmotljivega političnega vodstva. Prav tako že načeloma izključuje vsako resno politično pobudo, ki bi prišla od spodaj navzgor, tako znotraj sistema, še bolj pa zunaj njega. Kot vemo, pa si vse cerkve povsod po svetu tako ali drugače pridržujejo pravico izrekanja moralnih sodb in stališč o vseh družbenih vprašanjih in dogajanjih. To velja zlasti za krščanske cerkve, medtem ko islam družbene ustanove vzpostavlja neposredno z uporabo načel svete knjige – korana. Zaradi značaja sistema enopartijske vladavine pa je bila vsaka politična pobuda v obliki moralnega vrednotenja družbenih in političnih dogajanj videti v očeh nosilcev sistema kot protisistemska – in zato je bila podvržena represiji. Dovoljene so bile le izjeme iz politično-taktičnih in koristoljubnih razlogov. Vladajoča elita je večkrat, zlasti kadar je šlo za pridobivanje ugleda v tujini, pa tudi zaradi notranje politične ali socialne umiritve prebivalstva, dovoljevala ali celo spodbujala cerkvene predstavnike, posamezne cerkve ali duhovniške skupine k pozitivnim političnim izjavam o delujoči politični in družbeni ureditvi. Pa vendar se je besedna zveza o klerikalizmu v načelu nanašala na poizkus artikuliranja kritičnega moralnopolitičnega premišljanja o družbeni dejavnosti, bodisi s strani državljanov kot vernikov, še posebej pa cerkvenih dostojanstvenikov. Besedna zveza o kleronacionalizmu pa je načeloma zadevala vsak poizkus javnega govora cerkve o razmerju med vero in narodom.

4. Verniki-državljeni so se lahko po določbah pravnega in političnega sistema v primerih svojih teženj po političnem delovanju vključevali le v aktivnosti obstoječih in od sistema pripoznanih družbenopolitičnih organizacij, ki so bile prav v vseh deželah realnega socializma enake, čeprav z različnimi imeni. To se je nanašalo tako na politične organizacije v ožjem pomenu besede, kot tudi na druga združenja in društva nepolitičnega ali predpolitičnega značaja. Te slike ni v ničemer spreminjalo dejstvo, da so v nekaterih vzhodnih državah (Vzhodna Nemčija, Poljska) vzdrževali nekakšen večpartijski sistem, ki pa je bil bolj okras kot resničnost. Celotna mreža družbenopolitičnih organizacij, zvez in društev je bila namreč iz središča političnega sistema strogo predpisana, tako vsebinsko kot tudi organizacijsko. Pa tudi v tem okviru sta za vernike veljali še dve dodatni omejitvi. Prva je zadevala možne načine njihovega vključevanja v socialno in politično življenje. Sistem namreč ni prenašal, kaj šele dovoljeval pri vključevanju v politiko kakršnokoli izrecno sklicevanje na religiozne vrednote ali motive. Vernik je lahko deloval politično samo kot abstraktni (krščanskih vrednot »izpraznjeni«) državljan; v skladu s sistemskim načelom, da je religiozno verovanje njegova osebna in zasebna stvar, je moral puščati svoja verska prepričanja »doma«, kadar je vstopal v politične procese. Druga, še pomembnejša omejitev pa je bila povezana z absolutnim političnim monopolom komunistične stranke. Celotna mreža družbenopolitičnih organizacij, zvez in društev je namreč lahko delovala le kot prenosni mehanizem, kot sredstvo za uresničevanje političnih ciljev komunistov. V skrajnem primeru so celo programi teh organizacij izrecno navajali istovetnost lastnih ciljev s cilji programa komunistične stranke, ki je bila izrecno ateistična organizacija. V partijskih programih je bila namreč vera bolj ali manj vedno označevana negativno; oznanjali so celo njeno smrt v svetli prihodnosti. In tako so se verniki – državljeni znašli v položaju, ko so morali delovati celo proti lastnim prepričanjem.

5. Od tod tudi utemeljena trditev o vernikih kot drugorazrednih državljenih,

o čemer sem v tej reviji pisal že pred leti. Ta oznaka je najbolj izrazito in neposredno izhajala iz avantgardne – vodilne vloge komunistične stranke. Te stranke so v deželah realnega socializma (in v nasprotju s t. i. strankami evrokomunizma po letu 1960) prevzele v svoje programe in prakso boljševisko stališče o religiji kot oviri za človekovo polnovredno vključevanje v spreminjanje družbenih razmer. V partijo kot privilegirano ustanovo vstop vernikov ni bil dovoljen. To sicer ni pomenilo, da vernikov v partiji ni bilo. Bili so (to se najboljše vidi v spremenjenem vedenju ljudi po večstrankarskih volitvah), a so svoja prepričanja skrivali. Objavljene statistike o razlogih izključevanja članov partije kažejo, da je bilo sodelovanje pri verskih obredih kar pogosto navajani razlog. Ključno pa je bilo to, da v organih, ustanovah ali središčih političnega sistema, kjer je bila osredotočena politična in družbena moč, prepoznanih vernikov praktično ni bilo. Na teh mestih in v teh vlogah je dajal sistem vdanim članom komunistične stranke popolno prednost. Verniki so bili praviloma izključeni iz vladnih ustanov in tudi pri sistemu javnih natečajev za vodilna mesta na posameznih področjih družbe zaradi »moralnopolitične kvalificiranosti« niso imeli upanja za večji uspeh, če svojih verskih prepričanj niso prikrivali ali celo začasno zatajevali. Socialna, profesionalna in politična promocija (napredovanje) vernikov kot državljanov je bila potemtakem sistemsko onemogočena. Drugačna praksa bi bila protisistemska zato, ker bi problematizirala monopol (vdanih, zvestih, predanih in samo takšnih) članov komunistične stranke.

6. V vseh deželah realnega socializma je bila razglaševana ali celo uzakonjena ideološka skovanka o znanstvenem socializmu, se pravi o znanstvenem svetovnem nazoru kot kriteriju za človeško in človekovo naprednost. To je terjalo zlasti na vzgojnoizobraževalnem področju sistematizirano in programirano »proizvodnjo« takega svetovnega nazora in nekakšno neprestano svetovnonazorsko homogenizacijo. Ti postopki in sistemska napadalnost je vernike še posebej prizadela in občutno krnila njihovo osebno svobodo. Religiozni svetovni nazor kot neznanstveni nazor je namreč v očeh sistema veljal za posebno oviro pri prodoru znanstvenega napredka in duhovnem življenju. Koncept znanstvenega svetovnega nazora so praviloma istovetili z marksističnim, kar je vključevalo če že ne teoretični, pa vsaj metodični ateizem kot obvezujoč za vzgojo in učenje. Kot teistični nazor je bil religiozni opredeljevan kot nasproten ali celo sovražen marksističnemu. Na teh izhodiščih je bil v vseh realsocialističnih državah (tudi pri nas!) bolj ali manj trdno in dosledno institucionaliziran sistem prevzgoje državljanov, katere cilj je bila prej omenjena homogenizacija. To se je v šolskem podsistemu izražalo v obliki izrecnega ali posrednega učenja tako imenovanega znanstvenega ateizma. Prav tako ne smemo prezreti bolj ali manj razvite ateistične propagande zlasti v množičnih občilih, v katerih vera dolgo časa sploh ni smela biti omenjena v pozitivnem smislu. Vse to in še marsikaj drugega je prinašalo v svet verne populacije hude psihološke posledice. Ker so bili verniki izpostavljeni stalnim pritiskom, je to izzivalo v njih tudi množična in individualna travmatična stanja, zato niso mogli sprejemati tako opevane svobodne socialistične družbe za svojo, za družbo, ki tudi njim prinaša več svobode.

Ta moj oris preteklosti, veljaven v osnovi tudi za slovenske razmere, je seveda idealnotipski. To pomeni, da je praksa kdaj pa kdaj odstopala od enopomenskih oznak. Noben, tudi totalitarno zasnovan socialni sistem ne more vsak dan stoodstotno udejanjati svojih zamisli. A vsa ta odstopanja, ki jih vsakdo od nas pozna tudi iz lastnih izkušenj in opažanj, osnovnih značilnosti ne ukinjajo. V danih razmerah je cerkev, še posebej katoliško, že sam sistem potiskal v stran, na rob,

v opozicijo. Pa tudi same cerkve so morale biti subjektivno v opoziciji do sistema, ki je načenjal njihove temelje. V skladu s svojimi tisočletnimi tradicijami pa so vse cerkve poizkušale »preživeti« tudi pod pogoji tega sistema, s čimer lahko razložimo tudi njihovo izogibanje, da bi sistemu dajale povode za represalije, oziroma njihove poizkuse, da bi si z različnimi »sporazumi« s sistemom olajšale pogoje za lastno dejavnost.

II

Po tem bežnem pregledu preteklih dogajanj je že v izhodišču premišljanja o sedanosti jasno in najbrže tudi prepričljivo, če rečemo, da odstranitev enostranskih sistemskih ovir za cerkev in vernike, do katerih je pri nas v Sloveniji prišlo pred letošnjimi aprilskimi volitvami in tudi po njih, ne pomeni samodejnega preprostega vračanja razmer, ki smo jih imeli v predvojni Sloveniji v obliki tako imenovane klerikalne politične in duhovne vladavine popolnega zlitja države in cerkve. Čeprav tudi takšna stremjenja niso izključena in bo do njih prihajalo, zaenkrat ni osnov za trditev ali napovedi, da bi celo cerkev sama to želela, saj si je ob spremembah, do katerih je prišlo po drugem vatikanskem koncilu v celotni svetovni cerkvi, tudi cerkev na Slovenskem sama nabrala dovolj naukov iz položaja, ki ga je svojčas imela. Dr. France Bučar je že leta 1988 to izkušnjo ocenil takole: »Na Slovenskem je bila cerkev (pred letom 1945, op. Z. R.) še posebej povezana z obstoječo družbeno ureditvijo, saj je ta nastala v veliki meri kot plod neposrednega sodelovanja med cerkvijo in državo, že od protireformacije naprej. Ker je v avstrijskih deželah, kamor je spadalo tudi slovensko ozemlje, protireformacijo izvajal neposredno habsburški dvor, ki se je po njeni zmagi postavil v vlogo zaščitnika cerkve, je v veliki meri razumljivo, da je ta pri nas v podpori habsburške vladavine videla tudi podporo obstoječi »krščanski« družbeni ureditvi. To istovetenje in sožitje je bohotno razcvetelo klerikalizem kot neposredno udeležbo cerkve v izvajanju oblasti, pa tudi avstrofilstvo. Oboje je predstavljalo težke menične hipoteke, ki so sicer omogočale daljši odlog, a prej ali slej so nujno prispele v izplačilo. In to se je zgodilo prav med NOB. Račun je bil nujno zelo visok. Medtem pa se je seveda nabrala tudi vrsta novih dolgov. Z Jugoslavijo je cesarski dvor sicer zamenjal srbsko kraljevski, politika, ki je slonela na že dolgo shojeni poti sodelovanja z nosilci oblasti, pa se je v bistvu nespremenjeno nadaljevala... Odpor proti Jugoslaviji v predvojnem času sicer še ni prerasel v odpor proti cerkvi, stalno pa se je povečevalo nezaupanje pa tudi nerazpoloženje proti klerikalizmu cerkve, ki je sodelovala z državo, kolikor bolj je postajalo jasno, da ta država nima pravega razumevanja niti za socialne niti za narodnostne probleme Slovencev. In ko je Jugoslavija tako hitro propadla pred prvim navalom nacifašistov, se je ta propad v veliki meri prelevil tudi v socialno psihološko hipoteko zoper cerkev. Partija jo je znala hitro in zelo dobro aktivirati in politično izrabiti«. (*Usodne odločitve*, str. 131). V tem premišljanju, ob točnem zgodovinskem orisu nastajanja slovenskega klerikalizma, tiči tudi pomembna sociološka zaznava o tem, da je za nastanek (ali obnovo) vsakršne klerikalne politične vladavine potrebno vsaj troje: ustrezna usmeritev cerkvene organizacije in še zlasti njene vodilne elite, pa tudi ustrezna struktura države in njene vodilne elite, še posebej vlade in njenih ministrov; hkrati pa bi morale biti takim usmeritvam v prid tudi slovensko javno mnenje. Vsaj zaenkrat pri nas ni izpolnjen noben od navedenih pogojev. Zato tudi nedavne prisposode v politični reviji »Mladina« o tem, da je na spravnih slovesnostih 8. julija v Kočevskem Rogu prišlo (zaradi nastopov metropolita dr. Alojzija Šuštarja in predsednika predsedstva Slovenije Milana Kučana) do poroke med

cerkvi in državo, ne bi smeli jemati dobesedno, marveč kot bolj ali manj posrečeno domisljico o spremembah po znani, povsem drugačni preteklosti.

In če bi hoteli zdaj prepoznati in nepristransko ovrednotiti te spremembe in novosti, bi morali upoštevati vsaj naslednje:

1. Z dopolnili k slovenski ustavi iz septembra 1989 je prišlo do ukinitve doslej ustavno pravno varovane vodilne družbenopolitične vloge komunistične stranke pri vodenju in upravljanju družbe in države. Takrat je prišlo do pospešenega razpadanja partijske države z vsemi posledicami glede tistih sistemskih omejitev za državljane-vernike, ki sem jih dovolj nazorno utemeljil v prvem delu tega članka. Kot vemo, je sedaj stranka demokratične preнове, kot naslednica ZKS, samo ena od delujočih političnih strank in v povsem enakem položaju z drugimi. Monopolne politične vladavine ene politične stranke zdaj ni več. Prav tako vemo, da so prenovitelji tudi ukinili nereligioznost kot pogoj za članstvo, kar pa ima v novih razmerah za sedaj le simboličen pomen. Cerkev in verniki kot državljani se ne soočajo več le z eno stranko, marveč s pluralizmom političnih strank. Analiza volitev v letošnjem aprilu pa je pokazala, da so verniki volili liste in kandidate prav vseh političnih strank – od krščanskih demokratov do komunistov.

2. Z istimi ustavnimi dopolnili je bilo črtano iz veljavne ustave določilo, da je izpovedovanje vere človekova zasebna stvar; ostalo je le besedilo, da je izpovedovanje vere svobodno. S tem smo se približali besedilu Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, ki določa:

»Vsakdo ima pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi. Ta pravica vsebuje svobodo, imeti ali sprejeti vero ali prepričanje, po svoji izbiri in svobodno izražati svojo vero ali prepričanje posamično ali v skupnosti z drugimi, javno ali zasebno, z bogoslužjem, izpolnjevanjem verskih ali ritualnih obredov ali poučevanjem.«

Naše prejšnje določilo o zasebnosti vere je bilo dolga leta razlagano tako, da vernost nima mesta v javnem delovanju, da s tem, če kdo navzven, v javnosti, poudarja svojo vernost, na nek način le-to vsiljuje drugemu. Razlagano pa je bilo tudi tako, da so pravni mehanizmi strogo zadrževali osebno versko dejanje bodisi v človekovi notranjosti bodisi v cerkvenih prostorih. Tudi to je vplivalo npr. na izločitev teološke fakultete iz univerze in na to, da visokošolska diploma te ustanove ni imela nikakršne veljave v javnosti. Zato tudi verske besede niso mogle prodreti niti v radijske valove ali na televizijske slike. To skrajnostno in ideološko razlago zasebnosti vere, pa tudi ločitve cerkve od države, veljavna ustavna dopolnila ukinjajo. Ta preskok in sprememba, potem, ko je bilo prej versko popolnoma odsotno v javnosti, zdaj (po radijskih in televizijskih prenosih polnočnic, roške spravne slovesnosti, nagovorih škofov itd.) ustvarjata vtis in občutek, da smo postali nekakšna procerkvena država.

3. Prišlo je do ustanovitve stranke slovenskih krščanskih demokratov, ki je od strank, združenih v Demosu, dobila na aprilskih volitvah celo največ glasov, s tem pa tudi predsednika nove slovenske vlade, ki je kristjan. Obrat je bil sunkovit. Od prejšnje popolne prepovedi političnega delovanja kristjanov do legalne, množične krščanske politične stranke. Do tega je moralo priti, če smo hoteli novo, demokratično družbo. V tem smislu je, ne glede na to, kakšen odnos ima kdo od nas do te stranke, njena ustanovitev in delovanje nekaj povsem naravnega.

Krščanska politična stranka ima na slovenskih tleh bogato tradicijo, zgodovino s pozitivnimi in negativnimi prvinami, ki pa je bila po letu 1945 nasilno prekinjena. Zato je bil njen povratak v politično življenje čustveno nabit in za nekatere naravnost šokanten. Ko se bodo slovenske (strankarske) politične razmere umirile in ko

bo čustvena napetost popustila, bomo na to stranko, kot na vse druge, gledali povsem normalno in jo presojali po njenem delovanju. Pa vendar je prav pri tej stranki slovenska cerkev na preizkušnji. Zelo mamljiva je priložnost, da bi se najtesneje povezali, v skladu s tradicijo klerikalizma med obema vojnoma. Cerkev bo morala to uganko ali celo past razrešiti sama. Vsaj zaenkrat cerkveni dostojanstveniki poudarjajo privrženost političnemu pluralizmu in nasprotovanje klerikalizmu. To najprej pomeni, da strogo upoštevajo določila cerkvenega zakonika, ki duhovnikom prepoveduje prevzemanje vlog funkcionarjev ali aktivistov v katerikoli politični stranki. Nadalje to, da tudi sama cerkev sprejema načelo ločitve cerkve od države, ki pa seveda ne pomeni izločitve cerkve iz javnega življenja, kot je bilo to doslej. Končno to pomeni, da se verniki načeloma svobodno, po svoji vesti odločajo za katerokoli politično stranko in da jim cerkev ne vsiljuje samo ene. Tudi cerkev sama naj bi imela enak odnos do političnih strank; edini kriterij za večje ali manjše simpatije za eno ali drugo stranko naj bi bilo integralno spoštovanje človekovih pravic. V tem smislu tudi politična stranka s krščanskim imenom ne bi smela imeti vnaprej, za vse čase in za vse priložnosti zagotovljene cerkvene naklonjenosti ali celo podpore.

4. Morebiti je na manifestni ravni doslej vzbudilo največ zanimanja pa tudi različnih premislekov ter pomislekov javno, in lahko bi rekli tudi politično nastopanje cerkvenih dostojanstvenikov – od posamičnih škofov, škofovskih komisij do slovenske škofovske konference, vsaj od sredine leta 1988 dalje – torej po znanih dogodkih na Slovenskem ob procesu na vojaškem sodišču zoper četverico (J. B. Z. T.). S temi izjavami so se izrecno in nedvoumno izrekli v korist sproženim demokratičnim preobrazbam v slovenski družbi, utrjevanju in zaščiti človekovih in državljanskih pravic, političnemu in kulturnemu pluralizmu ter zaščiti in polni veljavi slovenske narodne in državne suverenosti. Cerkev se je pri tem sklicevala na univerzalno pravico, da kot verska ustanova izreka v skrbi za človekov in človeški napredek moralne sodbe, mnenja ter priporočila o vseh, tudi izrecno političnih vprašanjih. Dejstvo je, da ji je bila ta pravica v prejšnjem obdobju kratena. Dejstvo pa je tudi, da to pravico cerkve demokratične družbe po vsem svetu spoštujejo; to pa seveda ne pomeni, da take cerkvene sodbe, mnenja ali priporočila niso v javnosti podvržena kritični presoji in včasih zelo strogemu ugovarjanju in nasprotovanju. To navadno pomeni, da se razmere pri nas v tem pogledu le normalizirajo. Pomembne so bile pri nas izjave in sporočila nadškofijske komisije Pax et iustitia (Pravičnost in mir), ki ji predseduje ugledni teolog dr. Tone Stres. Posebnega pomena so izjave slovenskih škofov, novoletna poslаницa o odgovornosti za javno življenje, izjava o narodni spravi, ki je pripeljala tudi do slovesnosti 8. julija 1990 v Kočevskem Rogu, kot tudi znana predvolilna izjava, ki je edina naletela tudi na kritiko javnosti. Zgodilo se je namreč, da je prav zaradi vsebine te izjave (ki je na nek način moralno problematizirala zlasti komunistične kandidate) prišlo v mnogih župnijah do posredne ali neposredne cerkvene podpore kandidatom DEMOS-a. Primer samo kaže, da je politično prizorišče zelo gibljivo in občutljivo ter da bo cerkev slej kot prej v novih »skušnjavah« neposrednega vpletanja v politične igre. To pa seveda – v primerjavi z drugimi deželami – ni bila in tudi nikoli ne bo slovenska posebnost, da se na te pojave odziva tako ali drugače. Tudi na to se bomo morali navaditi.